

בית ספר הארי רדזינר
למשפטים

אוניברסיטת
רייכמן

פרופ' נתן לרנר - פסיפס חייו

נתן לרנר ואלונה חגאי־פריי

כרך כה, תשפ"ב

פרופ' נתן לרנר – פסיפס חייו*

נתן לרנר, ** אלונה חגאי-פריי***

לא בכדי נחשב פרופ' נתן לרנר מומחה בין-לאומי בסוגיות הנוגעות בדת ומדינה, במיעוטים ובגזענות. כל פיסה מפסיפס חייו של פרופ' לרנר חושפת את הקשר ההדוק בינו לבין תחומים אלה, שעליהם כתב ספרים ואלפים רבים של מאמרים ורשימות בספרדית, באנגלית ובעברית. מאמר זה מבקש להציג בקצירת האומר את חייו, את הישגיו, את תרומתו ואת משנתו של פרופ' נתן לרנר ז"ל, שלכבודו הוכן כרך זה.

הקדמה (מאת לידיה לרנר)

פרק א: פסיפס חייו של פרופ' לרנר

1. פולין-ארגנטינה: השנים הראשונות

2. ארגנטינה: השנים המעצבות

3. ניו יורק-ישראל: כותב, אקטיביסט, איש אקדמיה

פרק ב: אקדמיה לצד עשייה ציבורית

1. כתביו של פרופ' לרנר

2. עשייה ציבורית

---

* מאמר זה מבוסס על כמה מקורות: ריאיון שערכה אלונה חגאי-פריי עם פרופ' נתן לרנר ב-29 בדצמבר 2017 בביתו שבקרית אונו (חודש לפני פטירתו); "זיכרונות" – סיכום קורות חייו שכתב בספרדית סמוך לפטירתו, ואשר תורגמו לעברית על ידי בתו לידיה; ריאיון שנערך עם פרופ' לרנר ברדיו הבינתחומי (גיל מרקוביץ) "חירות ואחריות במשפט הבינ"ל עם פרופ' אמריטוס נתן לרנר" [1062fm.co.il/he/?p=3926](https://www.1062fm.co.il/he/?p=3926) 1.9.2014; וכתביו הרבים.

** פרופ' נתן לרנר ז"ל היה פרופסור אמריטוס למשפט בין-לאומי בבית ספר הארי רדוינר למשפטים, המרכז הבינתחומי הרצליה. פרופ' לרנר נפטר ב-29 בינואר 2018, כשהוא בן תשעים ושתים.

*** תלמידת דוקטורט בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן; אחת מתלמידיו הרבים של פרופ' נתן לרנר, עוזרת הוראה ומתרגלת, ואם יורשה לי לכתוב – גם חברה. ברצוני לנצל יריעה זו כדי להודות לפרופ' לרנר ז"ל על שנים ארוכות שבהן זכיתי בידע רב ומקיף, בהשראה, בדחיפה קדימה ובאמונה בי, ועל כך אני אסירת תודה.

פרק ג: משנתו של פרופ' לרנר

1. המדינות והמשפט הבין-לאומי
  2. מיעוטים והמשפט הבין-לאומי
  3. הפרת זכויות אדם והמשפט הבין-לאומי – בין אופטימיות לפסימיות
- אחרית דבר

הקדמה (מאת לידיה לרנר)

חודשים מספר לאחר פטירתה של אמנו, ב-14 בינואר 2017, שכנענו את אבא לכתוב את זכרונותיו. דובר במבצע לא קל, שכן אבא, בצניעותו האופיינית, לא האמין שיהיה עניין ציבורי בקריאת תולדותיו. בסופו של דבר השתכנע, למען נכדיו ולמען הדורות הבאים.

הוא כתב את זכרונותיו כפי שכתב את מאמריו, בקיצור ולעניין, אך הצליח בשורות אלה לתמצת בצורה ברורה וצלולה את התקופה והאירועים שבהם היה מעורב, ונראה לי כי יהיה מי שימצא בהם עניין. נוסף על תיאור חייו – החל בלידתו בעיירה קרמניץ, שהשתייכה באותה תקופה לפולין, המשך בבואנוס איירס, שבה בילה את ילדותו ונעוריו ואשר בה נדבק בחידק האקטיביזם הציבורי ובמיוחד בפעילות למען העם היהודי, בניו יורק הקוסמופוליטית, שבה יצר תשתית וקשרים ששימשו בסיס להמשך פעילותו הציבורית והאקדמית, ולבסוף בישראל, שבה בנה את חייו המשפחתיים – הוא מציע תיאור צלול ומתמצת של המדינות והמוסדות שבהם חי ופעל. הדברים נכתבו בספרדיים, שפת אימו (או ליתר דיוק נעוריו), ותורגמו על ידי לעברית.

הפרדה מאימנו הייתה לאבא מכה קשה מנשוא. היחסים בין הורינו היו מיוחדים במינם. אימא התלוותה אל אבא בחלק גדול מפעילויותיו, ובכלל זה נסעה עימו לרוב הכנסים בארץ ובחוץ לארץ. לאחר שישים וחמש שנות חיים בצוותא, שבהן שימשה אימא "עמוד השדרה של המשפחה – רעיה, חברה, יועצת וגורם ממתן", כדברי אבא, גברו עליו געגועיו. בחודשים שלאחר מותה התרופפה בריאותו מאוד, והוא הלך ונחלש. הוא אושפז בבית חולים בדיוק ביום השנה לאשפוזה, ואף שזכה להשתחרר ולחזור הביתה, הוא הלך לעולמו כעבור ימים מספר, ב-29 בינואר 2018, בגיל תשעים ושתיים, שָׁבַע שנים והישגים. מדובר כאן במקרה אמיתי של "בחייהם ובמותם לא נפרדו".

אבא היה צלול כמעט עד הסוף. הוא לימד במרכז הבינתחומי הרצליה עד גיל תשעים ואחת, ובחודשים שלפני מותו הספיק, נוסף על זכרונותיו, לפרסם את מאמרו האחרון

¹. *Jewish Interests in International Fora*

אני חייבת לציין את האהבה שהורעפה עליו בימיו האחרונים, הן מצד עמיתים והן מצד חבריו הרבים. חבריו במרכז הבינתחומי הכינו אסופת מאמרים מכובדת ומרגשת לכבודו, שלצערנו הוא לא הספיק לראות, ואשר בסופו של דבר נהפכה לכרך זה, לזכרו.

1 Natan Lerner, *Jewish Interests in International Fora*, 59 JUSTICE 26 (2017)

הם גם הכינו סרטון ברכה לכבודו, בהשתתפות עמיתים מהארץ ומחוץ לארץ. אבא לא הצליח להגיע לסמינר שתוכנן לצורך הקרנתו, אך הסרטון הועבר אלינו והספקנו להציגו לפניו.

אני חייבת לציין גם את האהבה שהציפה אותנו עם לכתו ואת ההספדים המרגשים שהגיעו מכל העולם. מרגש במיוחד היה ביקורו של תלמיד שלו לשעבר, שהגיע לשבעה כדי "לספר לנו סיפורים על אבא שלנו". בין היתר סיפר שכאשר הבחינו הסטודנטים כי הוא מתקשה לחצות את החצר על מנת להגיע לכיתה, הם עשו ביניהם תורנות כך שכל יום חיכה לו אחד מהם בחוץ, באמתלה של שאלות (כי היה אדם גאה), על מנת לסייע לו.

אנחנו מתגעגעים.

פרק א: פסיפס חייו של פרופ' לרנר

1. פולין-ארגנטינה: השנים הראשונות

נתן לרנר נולד בעיר קרמניץ בפולין בשנת 1925, בן יחיד לאסתר מלכה (לבית ביטקר) ולמשה לרנר – זוג יהודים סוחרים בני המעמד הבינוני. בשנת 1939, כחלק מהסכם ריבנטרופ-מולוטוב, סופחה העיר קרמניץ לברית המועצות, ולמן התפרקותה של זו, בשנת 1991, העיר שייכת לרפובליקה העצמאית של אוקראינה.

הקהילה היהודית בקרמניץ הייתה אחד ממרכזי תנועת ההשכלה במזרח אירופה. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר פלשו הנאצים לפולין, נכנס הצבא האדום למזרח פולין, וקרמניץ עברה לשלטון סובייטי. הסובייטים אסרו מסחר חופשי וכן כל פעילות לאומית, יהודית, ציונית, פוליטית ותרבותית. בשנת 1941 מנתה הקהילה כ-21,000 יהודים, והאזור נכבש שוב, הפעם על ידי הנאצים. בתקופה זו נהרסה העיר כמעט כליל, והקהילה היהודית הושמדה. בין הנספים היו בני משפחה קרובים של נתן לרנר, ובכלל זה סבתו ודודיו משני הצדדים. בסוף מלחמת העולם השנייה נותרו בחיים רק 20 מיהודי קרמניץ.

הקשיים הכלכליים והחברתיים בקהילה היהודית המשגשגת התחילו כבר בתחילת שנות השלושים של המאה הקודמת, עם פרוץ המשבר הכלכלי, שהתלוותה אליו הכבדה של עול המיסים מצד השלטון. על כן, בחודש פברואר 1931, עוד בטרם הבינו את גודל הסכנה המתקרבת, החליטו הוריו של נתן לרנר להגר עימו למדינה מתקדמת יותר שבה יהיה אפשר להתפרנס ולהתקיים בכבוד – ארגנטינה.

בימים הראשונים התגוררה המשפחה בבית של חברי המשפחה מאירופה, ולאחר מכן היא השתלבה בשכונה צנועה אך סבירה בשם פלורס בבואנוס איירס. אבי המשפחה החל לעבוד כרוכל ואחר כך כבורסקאי. לרנר הקטן למד במקביל בשני בתי ספר – בבית הספר הכללי הארגנטיני ובבית הספר היהודי.

2. ארגנטינה: השנים המעצבות

בבית הספר הארגנטיני למד לרנר צרפתית, אנגלית ואיטלקית, ובבית הספר היהודי הוא למד יידיש (באותה תקופה לא לימדו עברית בבית הספר) וציונות (שהוגדרה בזמנו "הבנת המצב היהודי"). שם, בבית הספר היהודי "תלמוד תורה ע"ש ד"ר הרצל פלורס צפון", הייתה ספרייה מכובדת ועשירה, אשר כללה גם ספרים ביידיש שהוחרמו במהלך השנים על ידי המשטרה והועברו לבית הספר היהודי מבלי שהמחרימים ידעו כי מדובר בספרות אנרכיסטית. בשל בקיאותו ביידיש וחיבתו לאות הכתובה, מונה לרנר הצעיר לספרן. היה זה המפגש הראשון שלו עם ספרות אנרכיסטית, במיוחד של רודולף רוקר והוגים גרמנים אחרים שנמלטו ללונדון והיו פעילים בקהילה היהודית. את בית הספר היהודי עזב לרנר ביום הולדתו השלושה-עשר. שאר חינוכו היהודי היה פרטני וולונטרי. בגיל שלוש-עשרה, לרגל הגיעו למצוות, העניקו לו הוריו מכונית כתיבה משומשת מתוצרת "רמינגטון". אמו שלחה אותו לקורס אקדמי להקלדה עיוורת במכונה, ובכך פתחה לפניו דלתות וקשרה את גורלו עם המילה הכתובה. לרנר התפרסם ככתבן מהיר ומדויק, והועסק, בין היתר, כמזכירו הפרטי של לאון דוכובנה (Leon Dujovne), פילוסוף, סופר, עורך דין ועיתונאי ארגנטיני, אשר עסק גם בתרגום כתבי מלומדים רבים.² רוב כתביו הוקלדו בזריזות וביעילות על ידי לרנר.

דוכובנה היה העורך של העיתון היידי החשוב ביותר בבואנוס איירס – EL DIARIO ISRAELITA. לרנר, שהתחיל כמזכיר של דוכובנה, מונה שנים אחר כך למחליפו כעורך העיתון בפועל. בהמשך, כאשר החליטה הפדרציה הציונית להוציא שבועון בספרדית, נבחר לרנר, בשל כישוריו ונסיונו, לעורך השבועון (תפקיד שנקרא באופן רשמי "מזכיר עריכה"). הפעילות העיתונאית העמיקה את פועלו והזדהותו עם "הציונים הכלליים". את השכלתו התיכונית הכללית קיבל לרנר בבית הספר הלאומי אורקיזה שבדרום פלורס. החינוך התיכוני בארגנטינה היה באותה תקופה אנציקלופדי למדי, וכלל הוראה של שלוש שפות זרות – צרפתית, אנגלית ואיטלקית. את רוב המקצועות לימדו מורים מקצועיים, למעט אחדים, כגון היסטוריה וספרות, שהועברו על ידי בעלי הכשרה אקדמית מתאימה.

ארגנטינה חוותה אז את השפעת המהפכה השמרנית משנת 1931, שבעקבותיה עלתה הנהגה שמרנית ימנית מתונה, ששלטה עד למהפכה הצבאית בשנת 1943. בהמשך עלה לשלטון הפרוניזם המקורי, בדמותו של הגנרל חואן דומינגו פרון – דמוגוג אינטליגנטי שהביא למדינה עידן חדש, שהשפעותיו ניכרות עד היום. תחת הפרוניזם הצליחה הקהילה היהודית הגדלה לפתח את חייה הפנימיים ללא מכשולים גדולים.

בתקופת מלחמת העולם השנייה הייתה ארגנטינה שסועה ומפולגת בין הימין לשמאל, ונותרה על הגדר – ניטרלית. בשנת 1943 הדיח הצבא את הממשלה החוקתית של ארגנטינה. בשנה זו נרשמה גם הפעם הראשונה שבה מצא לרנר את עצמו בבית

² León Dujovne, WIKIPEDIA, en.wikipedia.org/wiki/Le%C3%B3n_Dujovne; León Dujovne, WIKIPEDIA, es.wikipedia.org/wiki/Le%C3%B3n_Dujovne.

מעצר, מאחורי סורג ובריח. חטאו היה הימצאותו במקום שבו הופגנה סולידריות עם בעלות הברית בזמן מלחמת העולם השנייה. תחומי המחקר שבהם בחר לעסוק בהמשך מלמדים כי תובנות רבות הופקו על ידיו מן השעות הארוכות שבהן שהה בבית העצורים. חואן דומינגו פרון היה מפקד דומיננטי וחלק מהמשטר הצבאי החדש. פרון, שהתחיל כקולונל, צבר פופולריות רבה והתמנה לתפקידי מפתח. הנסיונות לחסום בפניו את הדרך לשלטון ולהדיחו לא צלחו, ובשנת 1946 הוא ניצח בבחירות והמשיך במדיניותו כנשיא. מבחינה רשמית נחזה המשטר כדמוקרטי, אך בפועל נרמסו זכויות האדם, ו"היעלמות" של מתנגדי המשטר הייתה דבר שבשגרה.

לרנר, שתמיד הרגיש "קצת משפטן", נרשם בשנת 1944 ללימודי תואר ראשון בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בואנוס איירס. בתקופת לימודיו באוניברסיטה נעצר לרנר בפעם השנייה. המשטרה החשאית, שהייתה ידועה בפשעיה, עצרה אותו, הפעם מבלי שידע כלל מדוע נעצר, ונראה שגם המשטרה עצמה לא ידעה. לרנר, שנעדר תקופה ארוכה, החל להתכונן בפי חבריו "Ex Lerner", שכן איש לא האמין כי ישוב. אך אביו לא אמר נואש, והפעיל את כל קשריו. לבסוף, בזכות התערבותו של אביו, הסתיים המעצר והוא שוחרר.

בתקופת לימודיו באוניברסיטה שימש לרנר עוזר הוראה של איסידורו מורנו (Isidoro Ruiz Moreno), משפטן בין-לאומי,³ אולם המרצה שהרשים אותו יותר מכולם היה פרופ' קרלוס פייט (Carlos Fayt), שעסק ב"משפט פוליטי".⁴ הרצאותיו היו מרתקות, ועיסוקו היה שילוב של חיי אקדמיה עשירים ופוריים עם פעילות ציבורית משמעותית. גם לרנר הצעיר היה אקטיביסט בזמן לימודיו האקדמיים, והשקיע זמן רב בפרויקטים בעלי אופי יהודי. הוא חי ונשם את בעיותיהם של היהודים בארגנטינה ושל תושבי פלשתינה היהודים, ועבד במזכירות הקונפדרציה של הנוער הציוני ובהנהלת (Delegación DAIA (de Asociaciones Israelitas Argentinas) – ארגון פוליטי שייצג את הקהילה בארגנטינה. הוא נבחר לסגן נשיא הארגון, ולעיתים מילא את מקומו של הנשיא.

בשנת 1947, במסגרת תפקידו במזכירות הקונפדרציה של הנוער הציוני, פגש לרנר את ברטה. כאשר הכירו, הייתה ברטה עדיין תלמידת תיכון, אך על אף הבדלי הגיל והמעמד, נישאו השניים בשנת 1952. הנישואים נמשכו שישים וחמש שנה, עד למותה של ברטה, והצטיינו בסדרה של הסכמות וזיקות משותפות אשר באו לידי ביטוי בחיי הנישואים, בחינוך שלוש בנותיהם ובהכנה להגירה.

בתחילת שנות החמישים עבר לרנר את מבחני ההסמכה לעריכת דין. הוא המשיך לעבוד עם עו"ד לאון דוכובנה, הפעם כעורך דין. דוכובנה עסק בעריכת דין למחייטו, אך היה ביעודו פילוסוף אקזיסטנציאלי יהודי. הוא כתב בשטף ראוי לציון ובבהירות רבה.

³ *Isidoro Ruiz Moreno*, WIKIPEDIA, es.wikipedia.org/wiki/Isidoro_Ruiz_Moreno

⁴ לימים, בשנת 1983, מונה פרופ' פייט לשופט בבית המשפט העליון של ארגנטינה, אף שלא כיהן קודם לכן במשרה שיפוטית כלשהי. פרופ' פייט נפטר בשנת 2015. *Carlos Fayt*, WIKIPEDIA, en.wikipedia.org/wiki/Carlos_Fayt

הוא תרגם לספרדית את **דברי ימי עם עולם** של שמעון דובנוב, באחד-עשר כרכים,⁵ וכן יצירות קלסיות אחרות של מחשבה יהודית. ליצירתו הענקית של דוכובנה על שפינוזה בארבעה כרכים (שאת חלקם הגדול הקליד לרנר) הייתה השפעה עולמית, אך לרוע המזל היא לא תורגמה לשפות אחרות.⁶ מספרים כי דוד בן-גוריון למד ספרדית, בין היתר, על מנת לקרוא את היצירה הזו במקור.

לרנר נרשם ללימודי המשך, והתקבל ללימודי דוקטורט במשפט ומדעי החברה בהנחייתו של פרופ' פייט. את עבודת הדוקטורט שלו כתב על מיצוטים – נושא שהיה קרוב לליבו ואשר כמעט לא נחקר באותה עת בארגנטינה.⁷

באותה תקופה עשה לרנר את צעדיו העיתונאיים והספרותיים הראשונים. במסגרת זאת הוא תרגם ספרים אחדים – של ישעיהו ברלין,⁸ קיצור שולחן ערוך, ובשלב מאוחר יותר את הפרשנות של נחמיה רובינסון (לימים חברו לעבודה בארצות הברית) לאמנה בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם,⁹ את אגרות אחד העם¹⁰ ועוד.

החיים בארגנטינה לא היו פשוטים. המהפכה הצבאית של שנות השלושים כוננה בארגנטינה משטר אנטי-ליברלי אך לא טוטליטרי. זו הייתה מהפכה שמרנית, אשר באמצעי מרמה ניסתה לשמר בשלטון את הסיעות השמרניות ביותר. המשטרים שלאחר מכן, תחת נשיאותם של אורטיז וקסטיליו, היו שמרניים, ולא ניסו לחולל כל שינוי רציני במבנה המדינה. השינוי הרציני התרחש בשנת 1943, עם ההתקוממות הצבאית, אשר העלתה בסופו של דבר לשלטון את הגנרל חואן דומינגו פרון – איש צבא כריזמטי עם נטיות פשיסטיות אך גמיש ביותר, שידע לשמור על השלטון, דה פקטו ודה יורה, עד למהפכת 1955, אשר פתחה עידן חדש של אי-ודאות בחיים הפוליטיים.

פרון ואשתו אוויטה – אשר מתה בגיל שלוש ושלוש – שלטו בארגנטינה ביד חזקה ועם אלימות מסוימת, אך הציעו להמונים הנהגה פוליטית שאיתה יכלו להזדהות. תחת הפרונויזם הצליחה הקהילה היהודית הגדלה לפתח את חייה הפנימיים ללא מכשולים גדולים. פרון שבר את התבנית הקולוניאלית, שיפר את מצבו של מעמד

5 סדרת הכרכים נכתבה במקור ברוסית, ותורגמה לגרמנית, לידיש, לעברית, וכאמור גם לספרדית. למהדורה העברית ראו שמעון דובנוב **דברי ימי עם עולם: תולדות עם ישראל מימי קדם עד היום הזה** (אחד-עשר כרכים, ברוך קרוא ושמעון דובנוב מתרגמים, התרפ"ט-התשכ"ח).

6 LEÓN DUJOVNE, SPINOZA: SU VIDA, SU ÉPOCA, SU OBRA, SU INFLUENCIA (1941-1945)

7 עבודת המחקר שלו, שנחתמה בשנת 1959, זכתה בשבחים ופורסמה שנים אחר כך ב- Natan Lerner, *Minorías*, in ENCICLOPEDIA JURIDICA OMEBA. ראו ENCICLOPEDIA JURIDICA OMEBA vol. XIX 780 (Driskill, 1991).

8 ראו, למשל, את ספרו של ברלין (שפורסם במקור באנגלית) ISAIAH BERLIN, HISTORICAL INEVITABILITY (1955) בתרגומו של לרנר: ISAIAH BERLIN, LO INEVITABLE DE LA HISTORIA (1957).

9 ספרו של רובינסון פורסם במקור באנגלית. ראו NEHEMIAH ROBINSON, THE GENOCIDE CONVENTION: A COMMENTARY (1960).

10 אגרות אחד העם פורסמו במקור בעברית. ראו **אגרות אחד העם** (1896).

הפועלים, גם אם הגביל מעט את חירויות הציבור, ושינה את מהלך ההיסטוריה הארגוני.

קציני הצבא שנטלו את השלטון בשנת 1955 היו בעלי רקעים שונים וחסרי אידיאולוגיה ברורה. החירויות לא בוטלו לחלוטין, אבל נעשו נסיונות גרוטסקיים, כגון איסור השימוש ביידיש בעיתונות, שנמשך זמן קצר מאוד בזכות התערבותה של ממשלת ארצות הברית. האוניברסיטאות לא נמלטו מגורל זה, אך המשיכו להיות הגוף האחראי להענקת תעודות מקצועיות, ושמרו פחות או יותר על התרבות הארגונית. במדינה שלטה מסורת ליברלית, אך היו בה ביטויים מדאיגים שהונעו על ידי השפעות אנטי-דמוקרטיות.

"מהפכת השחרור" של שנת 1955, כפי שכינו אותה מנהיגיה, לא היוותה מהפכה מבחינת המדינה. בממשלה היו עליות ומורדות עם מסורות פוליטיות סותרות. באותה תקופה, כאמור, היה לרנר סגן נשיא DAIA, ואף עמד לפרקים בראש הארגון. במסגרת זאת הוא נאלץ להתמודד עם אירועים מורכבים, כגון פרשת איימן. DAIA מעולם לא הייתה מוסד יצירתי במיוחד, אך היא הייתה מוסד מייצג מאוד אשר דיבר באופן לגיטימי בשם יהודי ארגוני והיווה דוגמה טובה לקהילות אחרות.

מנקודת המבט התרבותית, באותן שנים היה לרנר יהודי ארגוני, דובר ספרדית, מעט ציוני אך לא מיליטנטי נלהב. עם זאת, באותה תקופה גמלה בליבו ההחלטה להתיישב בישראל. אף שהייתה זו החלטה אידיאולוגית בבסיסה, היא הושפעה בהחלט מהאירועים בארגוני, מחוסר היציבות הפוליטית, מההתפרצויות של האנטישמיות (הגם שלא היו חמורות) ומההכרה כי אישיותו התרבותית הייתה בבירור יהודית או לכל הפחות יודיאורגונית. רבבות היהודים הארגוניים, הצעירים בעיקרם, שהיגרו לישראל היוו ביטוי להתאקלמות המוגבלת בלבד של הדורות שגדלו לפני הפרוניזם ובמהלכו.

אף על פי שלרנר השתלב היטב בארגוני, הוא לא הגדיר את עצמו כ"יהודי מתבולל". תחומי העניין העיקריים שלו היו תמיד יהודיים, במובנים ההיסטוריים, החילוני והעכשווי (לאותה עת) של המילה. הוא חי את הבעיות של ארגוני, התעניין מאוד בפוליטיקה שלה, והכיר היטב את הזרמים האידיאולוגיים בה, שהיו תמיד אינטנסיביים אבל איבדו חלק גדול מתוכנם הדמוקרטי תחת הפרוניזם בביטויי השונים. ארגוני המסורתית הייתה מדינה ליברלית, שמרנית מעט, אשר נשלטה במידה מסוימת על ידי המסורת הספרדית-הקתולית אך הייתה גם פתוחה מאוד להשפעות בריטיות וצרפתיות. בשנות לימודיו של לרנר איבדה ארגוני את מעמדה המיוחס בעולם הליברלי, אך הוא לא נעלם לחלוטין. קבוצות פוליטיות ואינטלקטואליות המקורבות לרדיקליות ולסוציאליזם הדמוקרטי המשיכו לפעול, הגם שנחלשו מאוד.

הקשר של לרנר עם המציאות הלאומית היה בעיקר באמצעות DAIA, שהייתה מקושרת היטב לזרמים הדמוקרטיים. הפרוניזם ניסה להשתלט על הקהילה היהודית, אך הקהילה הצליחה להתמודד בהצלחה עם המתקפה על עצמאותה. לשלטון הפרוניסטי על גונוני השונים לא הייתה השפעה גדולה על DAIA ועל יתר המוסדות היהודיים המרכזיים, דוגמת AMIA והמוסדות המחוזיים. בתקופת הפרוניזם אף היוו מוסדות אלה

מקלט לפעילויות של אינטלקטואלים יהודים שהפסיקו לפעול – מרצון או לא מרצון – בחיים הכלליים של המדינה. גם העיתונות היהודית סיפקה מקלט ליצירתיות האינטלקטואלית היהודית.

עם זאת, שנות החמישים לא היו קלות לארגונינו. הפרונויזם הגיע לשיאו, והמתחים החברתיים החמירו. בשנת 1955 פרצה ההפיכה הצבאית בראשות הגנרל ארמבורו, וחלקו השני של העשור התאפיין בחוסר יציבות פוליטית. פירוש הדבר היה שורה של אתגרים להנהגת הקהילה היהודית, שנאלצה לנקוט כל מיני להטוטים על מנת להרחיק את הקהילה מהעימות הפוליטי. מצב זה הוחמר על ידי עלייה במספר התקריות האנטישמיות. בתקופה זו מונה כאמור לרנר לאחד מסגני הנשיא של DAIA.

בשנת 1959 נערכה ישיבה של הנהלת הקונגרס היהודי העולמי בשטוקהולם, שבה השתתף לרנר במסגרת המשלחת הארגונינית. שם הוא פגש את הנהגת הקונגרס, שהתרשמה ממנו לטובה, ומאז התהדק הקשר של לרנר עם הקונגרס, אשר חלק ממנהיגיו ביקרו אז בארגונינו. בין אותם מנהיגים היה מזכ"ל הקונגרס גרהרט מ' ריגנר, שלכבודו ארגן לרנר כנס בפקולטה למשפטים בבואנוס איירס. מאותה עת הוא נהיה לחלק מהנהלת הקונגרס.

במדינה שלטו אז נשיאים דמוקרטיים כארתורו פרונדיסי וארתורו איליה יורשו, אשר לא יכלו להכיל את המהומות האנטי־רפובליקניות. הייתה זו גם התקופה שבה לכידתו של אדולף אייכמן בפרוור של הבירה הטילה צל על חיי הקהילה היהודית. דעת הקהל הארגונינית סערה, שכן הריבונות "הקדושה" נפגעה. לרנר שמע במו אוזניו את הנשיא פרונדיסי מוחה בטלפון על כך שלא נועצו עימו לפני לכידתו של אייכמן. אולם תגובת היהודים הארגונינים הייתה אמיצה, והם לא נכנעו ללחצים ולאיומים.

על פרשת אייכמן היתוספו האירועים האנטישמיים שהתגברו באותה עת, ואשר הובילו לבסוף את DAIA להכריז בראשית שנות השישים, תחת נשיאותו של יצחק גולדנברג, על שביתה של הפעילות הכלכלית היהודית בעקבות התקפה על סטודנטית יהודייה בשם גבריאלה סירוטה. לשביתה זו היו השלכות על חיי המדינה, ולגבי DAIA הייתה זו תקופת מבחן. בקהילה נפער סדק: הארגון היהודי הארגוניני הפרוניסטי OIA קרא תיגר על ההגמוניה של DAIA, אך זו הצליחה להתגבר ולאחד את הרוב המכריע של הקהילה.

בתחילת שנות השישים תכננה משפחת לרנר הצעירה לעלות לישראל, אך במקביל הציע לו נשיא הקונגרס היהודי העולמי להשתלב בסגל המשרד בניו יורק. ההצעה התממשה בישיבת הקהילות היהודיות של אמריקה הלטינית שנערכה בריו, לשם נסע לרנר על מנת להיפרד במה שחשב שיהיה ערב עלייתו לארץ. לאחר היסוסים מסוימים החליט לרנר לקבל את ההצעה לעבור לניו יורק למשך שנתיים (בפועל הוא היה שם שלוש שנים).

3. ניו יורק–ישראל: כתב, אקטיביסט, איש אקדמיה

בשנת 1963 עלתה משפחת לרנר, שמנתה כבר חמש נפשות,¹¹ על מטוס שהביאם לניו יורק. שם עבד לרנר במחלקת אמריקה הלטינית של הקונגרס היהודי העולמי, ושימש נציג הקונגרס באו"ם. התקופה בניו יורק הייתה מרתקת ופרודוקטיבית מבחינת לרנר, והיוותה בסיס לספרו הראשון שפורסם באנגלית, שעסק בהסתה לשנאת קבוצות.¹² כעבור שלוש שנים, בשנת 1966, ארזה שוב משפחת לרנר את הפציה והיגרה לישראל. הם נחתו ברמת גן, אך את בית הקבע שלהם בנו בקרית אונו, שם חי לרנר עד פטירתו.

בהגיעו לישראל עבד לרנר כמנהל הסניף הישראלי של הקונגרס היהודי העולמי. הוא חידש בארץ את רשיון עורך הדין שלו, אך מעולם לא השתמש בו בישראל. במקביל, בשנת 1970, החל ללמד קורסים במשפט בין-לאומי, זכויות אדם ואמריקה הלטינית באוניברסיטאות של חיפה, תל אביב וירושלים. בשנת 1984, עם סיום עבודתו בקונגרס, עבד שנים אחדות במרכז הבין-לאומי ללימוד התרבות היהודית (International Center for University Teaching of Jewish Civilization), בראשות משה דייוויס, ובשנת 1989 התמסר לחיים האקדמיים.

לרנר התחיל ללמד קורס קבוע ב"משפט בין-לאומי", כמרצה מן המניין, באוניברסיטת תל אביב. כאשר הגיע לגיל פרישה, הוצעה לו משרה כחבר סגל בצוות המייסד של המרכז הבינתחומי הרצליה. במרכז הבינתחומי לימד פרופ' לרנר במשך שנים ארוכות משפט בין-לאומי, והעביר סמינרים בנושאים הקרובים לליבו: הפליה גזעית, דת ומדינה, ועוד.

פרק ב: אקדמיה לצד עשייה ציבורית

1. כתביו של פרופ' לרנר

בהקלדו על מכונת הכתיבה הישנה, ואחר כך על מקלדות המחשב המתקדמות, כתב פרופ' לרנר ספרים ומאמרים רבים מספור. כתביו פורסמו בספרים ובכתבי עת מובילים בארגונינו, בספרד, בארצות הברית, בישראל ובארצות נוספות. וכולם כמו נוגעים בסיפור חייו, כבן מיעוטים שנאבק למען זכויות, שוויון וחופש ביטוי – בספרדית, באנגלית ובעברית.

תחילה כתב כמהגר המשתייך לקבוצת מיעוטים נרדפת, אחר כך בהשראת תפקידו בקונגרס היהודי בניו יורק, ובהמשך כבן המקום שמשתייך לקבוצת הרוב ואשר מבקש

11 לברטה ולנתן נולדו שלוש בנות – לידיה, רות וחנה.

12 ראו להלן בה"ש 14.

ללמוד וללמד מנסיונו ולהשתמש בכלי המשפט הבינ-לאומי כדי להגן על מיעוטים – ותמיד ככותב, כעיתונאי, כמשפטן וכאקטיביסט.

את ספרו הראשון, **על ההגנה על זכויות האדם**, כתב פרופ' לרנר בספרדית, והוא פורסם בארגנטינה בשנת 1958.¹³ את ספרו הראשון באנגלית ביסס לרנר על חומרים שאליהם נחשף בתקופת עבודתו במשרדי הקונגרס היהודי בניו יורק. הספר עסק, כפי שכבר צוין, בהסתה לשנאת קבוצות, ופורסם בשנת 1965.¹⁴

בשנת 1980 כתב לרנר את ספרו המפורסם על האמנה הבינ-לאומית בדבר ביעורן של כל הצורות של הפליה גזעית,¹⁵ ובשנת 1991 הוא פרסם ספר נוסף על זכויות של קבוצות מיעוטים והפליה במשפט הבינ-לאומי.¹⁶ בזכות כתיבתו הרהוטה והנושאים החשובים שבהם עסק נחלו ספרים אלה הצלחה מרובה בעולם כולו. שנים מספר אחר כך התבקש פרופ' לרנר לעדכן שניים מספריו ולהוציאם בהוצאה מחודשת (בשנים 2012 ו-2015, בהתאמה). ספריו אלה תורגמו לספרדית וליפנית. פרופ' לרנר פרסם שני ספרים נוספים, שעסקו בדת, אמונה וזכויות אדם.¹⁷

2. עשייה ציבורית

עבודתו העשירה של לרנר בעולם האקדמי לא עצרה את עשייתו הציבורית. בזכות אישיותו הכובשת, מחקריו החשובים שראו אור וקיבלו הכרה בין-לאומית, וכן חתירתו לעולם טוב יותר, הוא נגע באנשים והגיע להישגים רבים.

13 EN DEFENSA DE LOS DERECHOS HUMANOS: UN APORTE A LA LUCHA POR LA IGUALDAD DEL NEGRO (1958). בהמשך ראו אור עוד שישה ספרים פרי עטו בספרדית: ESQUEMA DEL DERECHO ISRAELI (1963); JUDÍOS Y NO JUDÍOS, ANTE LA LEY ISRAELÍ (1978); ISRAEL Y LA CONDICIÓN JUDIA: EL DERECHO A SER DIFERENTE (1987); MINORÍAS Y GRUPOS EN EL DERECHO INTERNACIONAL. DERECHOS Y DISCRIMINACIÓN (Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 1991); DISCRIMINACIÓN RACIAL Y RELIGIOSA EN EL DERECHO INTERNACIONAL (Comisión Nacional de los Derechos Humanos, Mexico 2002); DE LO PARROQUIAL Y LO UNIVERSAL: GENOCIDIO, ISRAEL, LA DIASPORA, DERECHOS HUMANOS (Aurora, 2010).

14 THE CRIME OF INCITEMENT TO GROUP HATRED (New York, 1965)

15 THE UN CONVENTION ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS OF RACIAL DISCRIMINATION (Alphen aan den Rijn, 1980). הספר ראה אור במהדורה מעודכנת ומחודשת בשנת 2015.

16 GROUP RIGHTS AND DISCRIMINATION IN INTERNATIONAL LAW (Martinus Nijhoff Publishers, 1991). בשנת 2003 פורסמה מהדורה חדשה של הספר: DISCRIMINATION IN INTERNATIONAL LAW (The Hague, 2nd ed. 2003).

17 RELIGION, SECULAR BELIEFS AND HUMAN RIGHTS (Leiden, 2006); RELIGION, BELIEFS, AND INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS (New York, 2000).

בתקופת עבודתו בקונגרס היהודי העולמי החל לרנר את פעילותו הציבורית למען היהודים בעולם.¹⁸ לרנר הגדיר את היהודים כקבוצה אנושית שמאוחדת בעיקר – אך לא רק – על ידי דת או אמונה, ואשר פיתחה מערכת של ערכים אתיים הנובעים מהן; קבוצה אשר איבדה את עצמאותה כמדינה לפני יותר מאלפיים שנה, ומאז התפזרה ברחבי העולם. לדעתו, יכולות להיות השקפות שונות לגבי אופיו של המגזר היהודי – קבוצה דתית, אתנית או תרבותית, או אף ציוויליזציה – אך אין כל ספק שיהודים הם קהילה או קבוצה קוהרנטית למדי, הניתנת לזיהוי בקלות.

הקונגרס היהודי העולמי הוא ישות פוליטית אל-מדינתית השואפת לייצג את כל יהודי העולם, ובכלל זה את יהודי ישראל. אולם למעשה הוא מעולם לא נהפך לנציגן של כל הקהילות היהודיות. זאת, משום שיש קהילות שאינן מאורגנות במבנה פוליטי או מעין-פוליטי אחד, ויש גם קהילות שאינן מעוניינות להצטרף לארגון בין-לאומי כללי, אולי מתוך רצון לא לוותר על עצמאות מלאה. לעיתים יש לאי-רצון זה מרכיבים אידיאולוגיים, אך ברוב המקרים הם אינם ברורים.

מדינת ישראל אינה מתיימרת באופן רשמי לייצג את הקהילות היהודיות בחוץ לארץ או לדבר בשמן. עוד לפני הקמת המדינה הבטיח ראש הממשלה לעתיד דוד בן-גוריון לא להתערב בענייני הפזורה, והבהיר כי המדינה אינה מתכוונת לייצג יהודים שאינם אזרחיה של מדינת ישראל. בכל שנות קיומה, רוויות האירועים הדרמטיים, אכן שמרה המדינה באופן רשמי על עמדה זו, אולם ביותר ממקרה אחד היא פעלה אחרת, לעיתים קרובות בגלל תחושת סולידריות עם יהודים ברחבי העולם ואחריות לרווחתם.

פרופ' לרנר שירת בסגל של הקונגרס היהודי העולמי משנת 1963 עד שנת 1984, שאז התפטר בשל מחלוקת על התנהגות ארגונית. החל בשנת 1959 הוא ייצג את יהדות ארגנטינה בהנהלה העולמית של הקונגרס היהודי העולמי; בשנים 1963-1966 הוא עבד כאמור במשרדי הקונגרס בניו יורק, שם שיתף פעולה עם ראש המחלקה לעניינים בין-לאומיים ד"ר מוריס פרלצוויג, ועסק בעיקר בנושאי האו"ם ואמריקה הלטינית; ובשנים 1966-1984 הוא ניהל את הסניף הישראלי, שאותו העביר מתל אביב לירושלים.

לרנר ניצב באותה תקופה בעמדה טובה לעקוב אחר העליות והמורדות בשיתוף הפעולה בין הקונגרס לבין הרשויות הישראליות, בעיקר משרד החוץ וההסתדרות הציונית. במקרים מסוימים היו עליות ומורדות אלה תוצאה של הבדלי גישה בנושאים הנוגעים בחיי היהודים; במקרים אחרים הם היו תוצאה של יריבות בין-ארגונית; ולעיתים הם נבעו מהרצון לכפות השקפות ואפילו סטנדרטים אישיים של התנהגות.

לסניף הישראלי של הקונגרס היהודי העולמי יש אופי כפול: מצד אחד, הוא אמצעי התקשורת, ההתייעצות ושיתוף הפעולה עם ההנהלה המרכזית של הקונגרס בכל הנוגע בהתרחשויות האזוריות הנוגעות ביהודים (בדומה למרכזים האזוריים האחרים, כגון אירופה או אמריקה הלטינית); מצד אחר, הוא אמצעי התקשורת וההתייעצות בין

18 חלק זה מתבסס על מאמר שכתב פרופ' לרנר לספר שפורסם לכבוד שמונים שנה לקונגרס היהודי העולמי: *The World Jewish Congress and the State of Israel: A Personal Reminiscence*, in: THE WORLD JEWISH CONGRESS 1936-2016, 88 (Menachem Z. Rosensaft ed., 2017).

המשרד הראשי של הקונגרס, הממוקם בפזורה, לבין רשויות ומוסדות ישראליים. הסניף הישראלי אמור גם לייצג את היהדות הישראלית בתוך הקונגרס היהודי העולמי. הסניף הישראלי מתבסס על המפלגות הפוליטיות הישראליות המציגות את עצמן כיהודיות. הרכב ההנהלה הישראלית הוא על פי חלוקת המנדטים בכנסת, על כל ההשלכות הפוליטיות שיש לכך. מפלגות פוליטיות בישראל אינן מעריכות יתר על המידה את תפקידו של הקונגרס היהודי, ואינן נותנות משקל רב מדי לתפקיד נציגיה בהנהלה הישראלית. לעובדה זו הייתה השלכה על מערכת היחסים בין הארגון למדינה. נציגות ישראלית חזקה ומשפיעה יותר הייתה יכולה לייצר מסגרת יעילה יותר לשיתוף פעולה.

למן הקמתו, בשנת 1936, העניק הקונגרס היהודי העולמי תמיכה מלאה לשאיפותיה ולתוכניותיה של התנועה הציונית, אף שבמהלך שנות האימה של השואה הוכתבו כל פעולותיו על ידי צורכי החילוץ של יהודים מציפורני הנאצים וריפוי החיים היהודיים באירופה. עם הקמתה של מדינת ישראל, בשנת 1948, העניק הקונגרס את מלוא תמיכתו במאבק הישראלי להכרה בין-לאומית, לביטחון ולפיתוח. בתחומים מסוימים היה שיתוף פעולה מלא; באחרים היו הבדלי דעות ואי-הסכמות. הקונגרס מילא תפקיד חשוב בקידום האינטרסים היהודיים העולמיים.

יש לציין כי הקונגרס מקיף כמעט את כל המגמות והפלגים הפוליטיים בחיים היהודיים, כולל קבוצות דיסידנטיות, דוגמת הקומוניסטים או אוהדי ברית המועצות, שרידי ה"בונד" והמגמות השונות בדת היהודית. למרות ההבדלים הללו הביע הקונגרס תמיד סולידריות מלאה עם המדינה היהודית, ללא קשר לשינויים בהרכבן של ממשלות ישראל.

מדינת ישראל, מיום הקמתה, עסקה ועוסקת רבות ביהדות התפוצות. הרשויות הישראליות התלוננו בדרך כלל כי במאבק למען יהודי ברית המועצות, בעיקר על הזכות להגר לישראל, הייתה מדיניותו של הקונגרס היהודי העולמי, תחת הנהגתו של ד"ר נחום גולדמן,¹⁹ מתונה מזו של המדינה ושל שאר הקהילות היהודיות בעולם. עובדה זו גרמה למחלוקות תכופות, אולם התפתחות היחסים עם ברית המועצות והשינויים במדיניותה קבעו בסופו של דבר את מהלך האירועים.

יחס אחר היה כלפי היהודים מצפון אפריקה. בשנים הראשונות לאחר הקמת מדינת ישראל היה צורך לנקוט מדיניות זהירה מאוד ביחס לחיים היהודיים במדינות המוסלמיות בצפון אפריקה, במיוחד לגבי הגירה לישראל. המצב היה עדין מאוד, והקונגרס הפגין פעילות מסועפת שלא היה אפשר לצפות כי תיעשה על ידי המדינה.

גם סוגיית גרמניה והפיצויים העסיקה רבות את המדינה ואת הקונגרס. אין ספק שהקונגרס היהודי העולמי, נשיאו וחברי הסגל מילאו תפקיד מרכזי בתהליך שהוביל

19 ד"ר נחום גולדמן כיהן בזמנית הן כנשיא הקונגרס היהודי העולמי והן כראש הסוכנות היהודית (ההסתדרות הציונית העולמית). כאשר מתייחסים למערכת היחסים בין הקונגרס היהודי והיהדות העולמית לבין מדינת ישראל, אי-אפשר להתעלם מההשפעה שהייתה לגולדמן ולרעיונותיו על כל קשת היחסים הזו.

בסופו של דבר להסכמים בין הרפובליקה הפדרלית של גרמניה לבין מדינת ישראל ונציגות היהדות העולמית בהנהגתו של גולדמן. ההסכם עם ארגונים יהודיים היווה התפתחות חשובה בהכרת האישיות הבין-לאומית של יהדות העולם ומעמדה החוקי. לא כאן המקום לדון במשמעות ההיסטורית של בניית יחסים חדשים עם גרמניה ובחשיבות המהותית של הפיצויים לרווחת ישראל ולרווחתם של מאות אלפי ניצולי השואה.

גם בתחום של יחסי דת ומדינה מילא הקונגרס תפקיד שמדינת ישראל לא יכלה למלא. בראשות המזכ"ל גרהרט מ' ריגנר פעל הקונגרס לשיפור הפעילויות הבין-דתיות ולכינון יחסים חיוביים בין העם היהודי לוותיקן. האקלים החדש והגישה הקתולית החדשה הובילו להתקדמות, שהגיעה לשיאה בהסכם על יחסים דיפלומטיים בין הוותיקן לישראל ובקשר חיובי עם העם היהודי. הקונגרס היהודי העולמי הוא גם אחד מבין כמה ארגונים יהודיים לא ממשלתיים הנהנים ממעמד מיעוץ באו"ם.

במהלך השנים נרשם שיתוף פעולה הדוק בין הקונגרס למדינה, שבו מילאו אנשי הקונגרס תפקיד קונסטרוקטיבי ויצירתי מוערך מאוד בנושאים בין-לאומיים, הן בהיבט של פעולה פוליטית והן מבחינה מחקרית. יש להזכיר במיוחד את התמיכה שהעניק לישראל המכון לעניינים יהודיים (IIA) של הקונגרס. מחקריו ופרסומיו של נחמיה רובינסון ואנשי סגל אחרים של הקונגרס היהודי מוכרים היטב בחוגים יהודיים וזרים. לרנר עבד באותו משרד עם רובינסון כשנה לפני מותו של האחרון בטרם עת. לרנר גם תרגם לספרדית את הפרשנות הקלסית של רובינסון לאמנה נגד השמדת עם.²⁰ לאחר מעברו ללונדון המשיך ה-IIA לייצר מגוון עבודות מחקר, בניהולו היעיל של סטפן ג' רות.

לעיתים קרובות הועלתה השאלה אם המדינה צריכה להיות בחזית ההגנה על האינטרסים של התפוצות בפורומים בין-לאומיים, בעיקר האו"ם, או שמא עדיף להשאיר אינטרסים אלה בתחום שיפוטם של ארגונים יהודיים לא ממשלתיים. מדובר בסוגיה רגישה, הכרוכה בשאלות עקרוניות ובשאלות מעשיות גם יחד. בעקבות מעורבותו של לרנר בנושא במהלך עבודתו בקונגרס ולאחריו, הוא חש כי גורמים לא מדינתיים יכולים לשרת את האינטרסים היהודיים העולמיים ביעילות רבה יותר מאשר רשויות המעורבות בנושאים בין-מדינתיים.

אך קשריו של לרנר לא התמקדו רק ביהודי התפוצות. בשנים מאוחרות יותר נוצר קשר בין לרנר לבין קבוצה חברתית בקצה השני של העולם, ביפן, המכונה "בורקו" (Buraku).²¹ זוהי קבוצה מנודה חברתית המונה שלושה מיליון איש ונמצאת בתחתית הסולם החברתי ביפן. קבוצה זו, שסבלה באופן היסטורי מהפליה קשה ומהדרה, מצאה עניין רב בספרו של לרנר על הפליה גזעית – THE UN CONVENTION ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS OF RACIAL DISCRIMINATION.²² הספר תורגם ליפנית, ולרנר הוזמן לבקר ביפן. הקבוצה השתמשה בספר כדי לעורר את תשומת הלב הציבורית

20 ROBINSON, לעיל ה"ש 9.

21 ביפנית: אנשי הכפר.

22 לעיל ה"ש 15.

למצבה. עם השנים הוטב מצב הקבוצה והקשר עם לרנר נשמר, ובשנת 2006 החליטה אותה קבוצה לתרגם ספר נוסף של לרנר לשפה היפנית – RELIGION, SECULAR BELIEFS AND HUMAN RIGHTS.²³ הספר תורגם, ולרנר הוזמן שוב לבקר ביפן ולהרצות על נושאים מרכזיים מספרו.

לרנר נטל חלק מרכזי גם בחיזוק יחסי ישראל-ספרד ובדיאלוג החשוב הבין-דתי עם הכנסייה הקתולית. פועלו זה הוביל את הוועדה בראשות נשיא המדינה לשעבר יצחק נבון להחליטה להעניק לו את פרס שמואל טולידאנו.²⁴ בשיקולים להענקת הפרס נכתב כי הוא מוענק ללרנר "בשל תרומתו המשמעותית לחיזוק הקשר עם ספרד ובמיוחד הקשר הבין-דתי בין יהודים ונוצרים בשתי המדינות".

לרנר קיבל גם הכרה בין-לאומית. כתיבתו הענפה והמשמעותית ומומחיותו הרבה בתחום של הפליה גזעית והסתה להפליה הובילו לכך שבשנת 1979 הוא הוזמן לכתוב דוח על שיתוף הפעולה בין אונסק"ו (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO Office of the High Commissioner) לבין האו"ם בנוגע להפליה על רקע גזעי. בשנת 2008 מונה לרנר על ידי הנציב העליון לזכויות אדם (for Human Rights) של האומות המאוחדות למומחה מטעם האו"ם לענייני חופש ביטוי והסתה.

כמומחה השתתף לרנר בכמה כינוסים – בין היתר בז'נבה ובבנגוק – שדנו בקשר בין סעיפים 19 ו-20 לאמנה הבין-לאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות,²⁵ כלומר, ביחס שבין חופש הביטוי לבין הטפה לשנאה דתית, המהווה הסתה להפליה, לאלימות ולעוינות. בעקבות כינוסים אלה חיבר לרנר מסמך רשמי מסכם על סעיפים 19 ו-20 לאמנת האו"ם,²⁶ העוסק ביחס שבין חופש הביטוי לבין הסתה לגזענות והפליה דתית. על בסיס המסמך שחיבר נערכו שתי ישיבות נוספות – ברבת עמון ובביירות – אך אליהן, באופן פרדוקסלי, הוא לא הוזמן. עם זאת, שם קיבל המסמך תוקף רשמי, ובהמשך אף הוזמן פרופ' לרנר לחתום עליו.

באותה שנה (2008) הוזמן לרנר להרצות בפעם הראשונה בפולטה למשפטים בבואנוס איירס. הוא הרצה שם על "מיעוטים" – נושא עבודת הדוקטורט שהגיש באותה אוניברסיטה עצמה חמישה עשורים לפני כן – ובכך סגר מעגל נוסף.

23 לעיל ה"ש 17.

24 "סם טולידאנו" ויקיפדיה סם_טולידאנו he.wikipedia.org/wiki/

25 International Covenant on Civil and Political Rights (Dec. 6, 1966).

26 A/HRC/10/31/Add3 (Jan. 16, 2009). המסמך זמין באתר הרשמי של האו"ם

ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/10/31/Add.3

פרק ג: משנתו של פרופ' לרנר

ממרום גילו ונסיונו בוחן פרופ' לרנר את המשפט הבין-לאומי וקובע כי מעמדו חזק ואיתן. במשך עשרות השנים האחרונות צמח המשפט הבין-לאומי והתפתח, וההתפתחות החשובה ביותר, לטעמו, היא הצטרפותן של מדינות העולם השלישי, אחרי מלחמת העולם השנייה, כחברות שוות במשפחת מדינות העולם. המשפט הבין-לאומי מבוסס על אינטרסים ופוליטיקה, אך להשקפתו זו הדרך היחידה שבה הוא יוכל להמשיך להתקיים.

1. המדינות והמשפט הבין-לאומי

בעולם קיימות כמאתיים מדינות שונות, שרובן חברות באו"ם. כולן שוות, לכולן שמורה הזכות לריבונות, ולכולן יש קול שווה בעצרת הכללית. לצד זה יש לזכור כי המשפט הבין-לאומי מבוסס על פוליטיקה, על אינטרסים ופשרות, בקשר שאינו ניתן להפרדה. כתוצאה מכך יש מדינות בעלות עוצמה פוליטית גבוהה מאחרות – אותן מעצמות שנבחרו באופן היסטורי להיות חברות קבועות במועצת הביטחון.²⁷ זהו רע הכרחי, מבהיר לרנר. "זכות הווטו" עדיפה בעיניו על שבירת הכלים ופרישה מחברות באו"ם. ללא זכות הווטו, מאמין לרנר, משפחת האומות המאוחדות הייתה מתפרקת. לצורך שמירה על האיחוד יש לאפשר איזון בין האינטרסים של כל אחת מהמדינות ביחס למעצמות האחרות. איזון זה הבטיח עד היום – ומבטיח גם כיום – את החיים בצוותא כקהילה בין-לאומית. על כן חרף אי-השוויון, מדובר בדבר חיובי. לרנר תומך בגבולות שהמשפט הבין-לאומי מציב: שמירה על זכות המדינה לריבונות ואיסור השימוש בכוח (למעט במקרה של הגנה עצמית).²⁸ עם זאת, הוא מדגיש כי בסופו של יום יש לזכור מי הריבון האמיתי – האדם; ומכאן שניתן, ולעיתים

27 על פי פרק 27 למגילת האו"ם, במועצת הביטחון יש חמש חברות קבועות ועשר חברות מתחלפות. החברות הקבועות הן חמש המדינות המייסדות (ארצות הברית, רוסיה, בריטניה, צרפת וסין). הצבעתה של אחת מחמש המדינות נגד הצעת החלטה של המועצה מונעת את קבלתה.

28 איסור השימוש בכוח קבוע מפורשות במשפט הבין-לאומי ההסכמי, ומעוגן בס' 2(4) למגילת האו"ם, אשר קובע (בתרגום שלנו לעברית) כי "כל חברות הארגון יימנעו ביחסיהן הבין-לאומיים מאיום בכוח הזרוע או מהשימוש בו, בין נגד שלמותה הטריטוריאלית או עצמאותה המדינית של כל מדינה שהיא, ובין בכל דרך אחרת שאינה מתיישבת עם מטרות האו"ם". ראו Charter of the United Nations, 59 Stat. 1031 (June 26, 1945). איסור זה כפוף לשני חריגים: האחד, הגנה עצמית (ס' 51 למגילת האו"ם); והאחר, שימוש בפרק 7 למגילת האו"ם, הקובע כי בסמכותה של מועצת הביטחון להתערב במקרים של "שלום וביטחון". בפרשת Military and Para-Military Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14, קבע בית הדין הבין-לאומי לצדק בהג כי איסור השימוש בכוח הוא לא רק איסור הסכמי, אלא גם חלק מהמשפט הבין-לאומי המנהגי.

אף ראוי, להשפיע על מדינות מבחוץ באופן לא כוחני, כלומר, באמצעות חרם או סנקציות. אולם על כל מדינה להסתכל פנימה ולדרוש מעצמה לקיים את כללי המשפט הבין-לאומי לפני שהיא דורשת זאת ממדינות אחרות.

2. מיעוטים והמשפט הבין-לאומי

עולמנו הוא עולם של מיעוטים, אומר לרנר, שחלק נכבד מחייו היה בן מיעוטים בעצמו. מיעוט הוא קבוצה של אנשים הרוצים לשמור על ייחודם בתוך רוב בעל מאפיינים אחרים. המשפט הבין-לאומי מתעניין במיעוטים קלסיים – אתניים, דתיים, לשוניים/תרבותיים. כל סוג של מיעוט מחייב טיפול נפרד.

על פי המשפט הבין-לאומי, למיעוטים עומדות שתי זכויות בסיסיות זו לצד זו: הזכות לשוויון לצד הזכות להגדרה עצמית, כלומר, הזכות לחיות את חייהם על פי מסורתם. על הרוב במדינה לכבד את שתי הזכויות.

הזכות לריבונות לא תמיד ניתנת למיעוט. לעיתים המיעוט משולב בחברת הרוב ומוענקות לו זכויות שוות. הבעיה מתעוררת כאשר עולה הרצון להפרדה טריטוריאלית, וקיימות לכך דוגמאות מעניינות רבות: הקטלונים בספרד, הסקוטים בבריטניה, תושבי קוויבק בקנדה. גם במזרח התיכון יש התפרקות. כל אחד מהמקרים קשה ומורכב.

מחד גיסא, המשפט הבין-לאומי שמרן מאוד בנוגע לשלמות הטריטוריאלית של מדינה, שהיא זכות המעוגנת במגילת האומות המאוחדות ועומדת לכל מדינה. מאידך גיסא, יש לאזן בין שלמות טריטוריאלית לבין זכויות. כאשר מדובר במיעוט גדול, יש להתחשב בו. אבל אם זו מדינה מוכרת ועצמאית, יש לכבד את זכותה לשלמות טריטוריאלית.

במרץ 2014 פלשה רוסיה לחצי האי קרים, המצוי בטריטוריה של אוקראינה, והכריזה באופן חד-צדדי על סיפוח חצי האי אליה – מהלך שלא הוכר על ידי הקהילה הבין-לאומית.²⁹ בהתייחסו למקרה זה קבע לרנר נחרצות כי הסיפוח הרוסי אינו חוקי, וכי גם משאל העם שנערך כדי לאשרו בעייתי מאוד. יש אולי מדינות שבהן משאל עם הוא אמצעי מתאים, אך יש בכלי זה המון בעיות. זהו כלי סינתטי, שניתן לזייף באמצעותו את רצון האוכלוסייה. ראשית, עולה השאלה את מי שואלים. מי מוגדר בתוך האוכלוסייה שיכולה לענות – רק תושבי קרים? כל אזרחי אוקראינה? אזרחי רוסיה? גם וגם? שנית,

29 חצי האי ממוקם בדרום אוקראינה ומדרום-מערב לשטחה של רוסיה. במרץ 2014, בעקבות הדחתו של הנשיא האוקראיני הפרו-רוסי, פלשו כוחות מזוינים מיוחדים של רוסיה ובדלנים פרו-רוסים אל מבני ממשלה מרכזיים, בסיסים צבאיים ומתקני תקשורת של מדינת אוקראינה בחצי האי, והכריחו את הרשויות המקומיות לערוך משאל עם על "הצטרפות מחדש אל רוסיה". ב-18 במרץ סיפח הקרמלין רשמית את קרים לפדרציה הרוסית. מרבית הקהילייה הבין-לאומית אינה מכירה בסיפוח, ומחשיבה את קרים כטריטוריה אוקראינית, והדבר אף עוגן בהחלטה 68/262 של העצרת הכללית של האו"ם, התומכת בעמדה שחצי האי קרים יישאר חלק מאוקראינה. בתגובה על הסיפוח הלא-חוקי אף הטיל המערב, בראשות ארצות הברית והאיחוד האירופי, סנקציות כלכליות על רוסיה.

התשובה הבינרית המתקבלת במשאל העם מרדדת את מורכבות הסוגיה. בבעיות כאלה של סיפוח מדובר בסיטואציה מורכבת מאוד, ואין די בתשובה של כן או לא; יש מקום לשיח. גם בארץ שימוש בכלי זה אינו מתאים.

המקרה של חצי האי קרים מבליט את חוסר השוויון בין המדינות. מדינה אחרת, שאינה רוסיה, לא הייתה מעיזה לנקוט צעדי סיפוח אלימים, בשל חשש מפני ההשלכות שיהיו לכך. רוסיה אינה חוששת, כי היא מדינה גדולה אשר עמידה בפני סנקציות ונהנית מזכות וטו במועצת הביטחון. מכאן שאף על פי שהמשמעות של סיפוח לפי המשפט הבין-לאומי היא אחת – גירוש מהאומות המאוחדות, סנקציות כלפי אותה מדינה והחלטות אופרטיביות במועצת הביטחון נגדה – כאשר מדובר ברוסיה יש בעיה אמיתית להוציא צעדים אלה לפועל.

לרנר מבקש להדגיש בהקשר זה נקודה חשובה נוספת, והיא שהזכות להגדרה עצמית אינה זכות פרטנית, כי אם זכות קבוצתית. האדם היחיד אינו יכול להתפרק מחובותיו כלפי המדינה שבה הוא גר. הוא יכול לבקש לבטל את אזרחותו, אך הוא יהיה חייב עדיין לשאת בחובותיו כלפי המדינה.

3. הפרת זכויות אדם והמשפט הבין-לאומי – בין אופטימיות לפסימיות

לרנר סבור כי הפרת זכויות אדם היא הצדקה להפרת ריבונותה של מדינה. אין צל של ספק, טוען לרנר, כי במדינות שבהן בני אדם מושלכים לכלא ללא משפט, לא כל שכן במדינות שבהן אנשים נרדפים, נעלמים ונרצחים בשל גזע או אמונה, ההתערבות על ידי המשפט הבין-לאומי מוצדקת. אולם לדאבון הלב טרם בשלה העת לכך, ואף שההתערבות מותרת על פי המשפט הבין-לאומי, העולם מעדיף לעצום את עיניו ולא להתערב.

יישומו של המשפט הבין-לאומי נשען, כאמור, על פוליטיקה ואינטרסים. על כן מדינה תבחר לא להתערב ולא להסתבך כאשר היא עצמה אינה נפגעת. הדבר דומה לאדם פרטי שמעדיף לא להתערב בדברים שאינם נוגעים בו. מדובר באגואיזם פרטני, מסביר לרנר בצער.

פרופ' לרנר היה רוצה לראות עולם אחר. כיום מגילת האומות המאוחדות מאפשרת למנוע מצבים קשים, אך המציאות מתבססת על מאזן כוחות ועל שימוש לא כשר במשפט הבין-לאומי, כבדוגמה של חצי האי קרים. הלקחים של מלחמת העולם השנייה נלמדו, אך אינם מיושמים באופן מלא.

עשר שנים אחרי הקמת האומות המאוחדות אושררה האמנה בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם,³⁰ אך עד היום אין לה מנגנון יישום ואכיפה. לעומתה, לאמנה הבין-לאומית בדבר ביעורן של כל הצורות של אפליה גזעית, משנת 1965, יש מנגנון

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 Dec. 1948, 30 T.I.A.S. No. 1021, 78 U.N.T.S. 277

יישום ואכיפה, אשר מופעל, אף אם באופן חלקי. עם זאת, יש להדגיש כי האמנה אינה כוללת מיעוטים דתיים.

יש התפתחויות חשובות מאוד במשפט הבינ-לאומי, דוגמת הקמתו של בית הדין הפלילי הבינ-לאומי בשנת 2002 מכוח אמנת רומא.³¹ לרנר מאמין בחשיבותו של בית דין זה, ומשוכנע כי על ישראל להצטרף ולהיות חברה באמנת רומא. ברוח דברים אלה הוא כתב כי "על אף כוונות פוליטיות של מדינות מסוימות בתוך החוקה של בית הדין הבינלאומי החדש בהאג, חייבת מדינת ישראל – בשמה ובעקיפין בשם העם היהודי כולו – להצטרף לחברות בית הדין".³² אולם יש לזכור, הוא מוסיף, כי בית הדין הפלילי הבינ-לאומי פועל רק במסגרת תבניות עברה מוגדרות. כך, למשל, הוא אינו אוכף הפרת זכויות אדם.³³

פרופ' לרנר נע בין אופטימיות לפסימיות. כאשר נשאל על המצב בארץ, הוא השיב בקול מוטרד: "יש מקום להיות פסימי במצב היום במשפט הבינ-לאומי, ובעיקר במקום שבו אנחנו חיים. אנחנו לא צדיקים גדולים. הייתי רוצה לראות את ישראל ליברלית ומשתפת פעולה עם העולם." באשר לבעיות שנמצאות לפתחו של המשפט הבינ-לאומי הוא עונה: "כמו תמיד – מלחמה ושלוה". ולגבי עתידו של המשפט הבינ-לאומי הוא מתקשה לענות: "העולם מסובך. איני יכול להתנבא איך זה יתפתח, אני מקווה שזה לא יהיה מסוכן." יש שני שירים, הוא אומר, אחד בספרדית ואחד בידיש, ובשניהם יש אותה שורה: "לא חשוב להגיע לסוף הדרך; חשוב ללכת בה יפה."³⁴

אחרית דבר

איך אסכם יריעה קצרה זו, המנסה לשרטט נכונה את פסיפס חייו חובק העולם של מורי ורבי, אדם גדול, מחנך, כותב, עיתונאי, אקדמאי, אקטיביסט, איש פוליטי, משפטן, עורך דין; אדם שבכתיבתו נוגע באנשים שנמצאים בצידו האחר של העולם; אדם שאת עצתו וחוות דעתו מחפשים בארגונים בין-לאומיים שונים; איש שמעודכן תמיד בנעשה ברחבי העולם, ואשר נכון תמיד להציג את משנתו ולעמוד על חשיבות שימור כוחו ואכיפתו של המשפט הבינ-לאומי, ועל חשיבותם של הסובלנות, השוויון וקבלת האחר? איך אסכם

Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, U.N. Doc. A/CONF.183/9, 31
2187 U.N.T.S. 3

נתן לרנר "מנירנברג ועד האג" *ynet* 30.6.2002 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-1971_30.6.2002 32
.057,00.html

לביקורת בנוגע לכוחו של בית הדין הפלילי הבינ-לאומי באכיפת פשעי מין ראו ALONA HAGAY-FREY, *SEX AND GENDER CRIMES IN THE NEW INTERNATIONAL LAW: PAST, PRESENT, FUTURE* 102–107 (Martinus Nijhoff Publishers, 2011) 33

לידיה בתו סבורה כי הוא מתייחס לשיר "Caminante No Hay Camino" של Joan Manuel Serrat 34

אותו, את האיש שנותן השראה, נוגע ומשפיע על אנשים רבים כל כך בארצות ובשפות רבות כל כך, אדם שהשפיע רבות גם עליי?
לכן ביקשתי זאת ממנו; פניתי אליו ושאלתי אותו: "אם היית צריך להגדיר את עצמך לאור ההיסטוריה שלך ועשייתך האקדמית והפוליטית, איך היית מסכם ומגדיר את עצמך?" "אני?", ענה לי פרופ' לרנר בצניעותו האופיינית, "אני יהודי זקן".

Prof. Natan Lerner – The Mosaic of His Life

Natan Lerner, Alona Hagay Frey

It is not for nothing that Prof. Nathan Lerner is considered an international expert on issues concerning religion and state, minorities and racism. Every piece of the mosaic of Prof. Lerner's life reveals the close connection between him and these fields, on which he has written many books and thousands of articles in Spanish, English and Hebrew. This article seeks to briefly present the life, achievements, contributions and teachings of the late Prof. Nathan Lerner, in whose honor this volume was prepared.

**Prof. Natan Lerner – The Mosaic of
His Life**

Natan Lerner, Alona Hagay Frey

Volume 25, 2022